

ŞERİF MARDİN

Türkiye’de Avrupa
Europe in Turkey

116

Şerif Mardin
Sosyoloji
profesörü,
Princeton
Üniversitesi’nde
görevli,
Princeton ve
İstanbul’da
oturuyor,
Türkiye
doğumlu.
Professor of
Sociology,
presently
teaching in
Princeton
University,
lives in Istanbul
and Princeton,
born in Turkey.

1927’de doğdum.

Benim kuşağımdan olanları büyütüp yetiştirenlerin zihninde, Avrupa’nın verip vereceği en iyi şey olduğuna inanılan değeri onlara kazandırmak tutkusu vardı. Bu anlayışa göre Avrupa’nın vereceği bu en iyi şey, Avrupa’nın entelektüel başarılarının en kalıcı olanı anlamına geliyordu: bilim, pozitivism, nesnel bilgi. Batıl inançların ördüğü örümcek ağını süpürmek, o günlerde hayata yaklaşımın tarzını belirlemede kullanılan başlıca metaforu. Tembel ve sefahat düşkün padişahlar, beceriksiz idareciler, ahlaksız memurlar, geçmişte kalan Osmanlı İmparatorluğu’nu düşünmek için başvurduğumuz imgelerdi. Yeni cesur Türk Cumhuriyeti bunları ebediyen tarihin çöp sepetine atmıştı. Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşünden sonra, 1920’lerin başında Türkiye çapında esen Cumhuriyetçilik ideolojisi olan Kemalizm’in *amentü*’sünü bu fikirler oluşturuyordu. Bize bu fikirleri aşılardan başında, ailelerinin tarihinde birden fazla kitap sahibi olmayı başaran ilk kuşak olan idealist ilkökul öğretmenlerimiz geliyordu. Ancak, ilkökul aşaması geride kalınca, öğretmenlerimizin yaklaşımlarının üzerimizdeki etkileri de azalabiliyordu. Kemalizm’in ideolojik cephaneliğinin son silahı da muhtemelen milliyetçilikti. Şimdi şimdi, eski Osmanlı İmparatorluğu’ndan bize miras kaldığını seçmeye başladığım bir yurtseverlikle doluyduk, ama tartışmadan kabul ettiğimiz değerler arasında, onlarla içiçe olduğu için, bu yurtseverliğin varlığının farkında değildik. Gelgelelim, yeni Cumhuriyet seçkinlerinin yerleştiği milliyetçilik bu yurtseverliğin hayli ilerisine gidiyordu. Okullarda, dersane duvarlarına asılmış haritalarda, Avrasya haritaları üzerindeki kıvrımtrak oklar, Orta Asya’dan, Batı Avrupa, Mezopotamya, Doğu ve Batı Asya yönlerine uzanıyordu. Bu oklar ilk

I was born in 1927.

I was part of a generation raised with a frame of mind largely constructed from what was believed to be the best Europe had to offer. The best, in this case, meant the most enduring of Europe’s intellectual achievements: science, positivism, objective knowledge – shaking the cobwebs of superstition was the major metaphor that aimed to anchor this approach to life. Indolent and self-seeking sultans, inefficient officials, venal and duplicitous clerics were part of the picture of a bygone Ottoman Empire which the brave new Turkish republic had forever relegated to the dustbin of history. This set of ideas was the *credo* of *Kemalism*, the ideology of Republicanism which swept through Turkey beginning with the 1920’s, following the demise of the Ottoman Empire. Those of our mentors who were most completely won over to these ideas were idealistic primary school teachers who belonged to the first generation in their family to have had more than one book in their possession. Past primary school, however, approaches to the *ambient* could begin to be less effective. Possibly, first chink in the ideological arms of Kemalism was the nationalism that came with it. We had all inherited a patriotism which (I now understand) was part and parcel of the previous Ottoman world, although it was so deeply embedded among the values we took for granted that we never realized its presence. But the nationalism that the new republican elite had constructed went beyond this patriotism. On the walls of schoolrooms, maps of Eurasia showed a number of thick ochre coloured regions originating in Central Asia targeted Western Europe, Mesopotamia, West and East Asia. The arrows showed the ways in which Central Asia, our original fatherland, Turan, had been the *cradle* of all known civilization. Originally, the theory had

ŞERİF MARDİN

anayurdumuz, Turan olan Orta Asya'nın nasıl bütün uygarlığın beşiği olduğunu gösteriyordu. Teori aslında 19. yüzyılda Avrupa'da icat edilmiş, oportunist tarihçiler bunu bizim kendi ihtiyaçlarımıza göre adapte etmişler, yapıcı bir ırktan geldiğimize dair gerekli güven ve övünç duygusunu vermişlerdi. Teorinin bu yeni şeklinde oklar Türklüğü İslam'la organik ilişkisinden koparıyor ve tarih İslam-öncesi Türklüğün başarılarını ölçü olarak yeniden değerlendiriyordu. İlkokuldayken bu başarıların gerçekliğinden şüphemiz olmamıştı; Avrupa'dan aldığımız şeylerin ilk tohumunun atalarımızın katkılarına kadar uzandığını düşünmekten kıvanç duyuyorduk. Ama gene de, lise çağına gelmiş gençler için bu düşünceler bütünüyle inandırıcı olmuyordu. Oniki yıllık eğitim programının son sınıflarında, uygarlığımızın Orta Asya'dan doğmuş olmasının ideolojik mahiyeti, özellikle de yabancı dilde okuyabilen öğrenciler arasında tartışma konusu olmaya başlıyordu. Bu aynı aşamada, Kemalist ideolojinin bazı başka tırmalayıcı yönleri de dikkatimizi çekmeye başlıyordu. Yeni milliyetçilikle yetiştirilme sürecimizin bir parçası yeni bir Türk dilinin oluşturulmasına adanmıştı. Osmanlıca, eski günlerin o süslü, ağdalı Türkçesi, bürokratik bir kişinin konuşma aracı, daha ondokuzuncu yüzyılda seçkin ve anti-demokratik olarak mahkûm edilmişti. Yeni Türkçe, Osmanlıca'daki Arapça ve Farsça kökleri tasfiye etmek ve "arı"

Türkçe ile yeni bir edebiyat yaşatmak üzere girişilmiş popülist çabanın bir parçasıydı. Bu hareketin demokratik amaçlarını onayladık ve bu halkçı tarzda yazmaya çalıştık. Ama öğrenciler bile projenin güçlüğünü görebiliyordu. Ortaokula başladığımız yıllarda coğrafya "fiziksel coğrafya" olarak okutulurdu. Bize verilen "öz Türkçe" metinlerde çok sayıda terim için çok sayıda yeni kelime türetilmişti. Gerek bu yeni kelimeler, gerekse onları sarmalayan yeni söz dizimi, hem bizim için, hem de öğretmenlerimiz için, anlaşılır gibi değildi. Sonunda girişim tamamen terkedildi ve öğrencilerin alay konusu haline geldi. Gene de, Kemalizm'in kültürel sermayesinin bu erozyonu hâlâ kısmî sayılırdı. Başlıca inançlarımız, yani bilim,

been imported from 19th century Europe. Opportunistic historians had tailored it to our own needs for dignity and reassurance that we belonged to a constructive race. In this newer version, the arrows summarized a theory of history which took the Turkish part out of its organic link with Islam and reevaluated it in relation to the achievements of pre-Islamic Turks. In primary school we were convinced of these achievements and felt proud that the original seed of what we had received from Europe went back to the contributions of our own ancestors. However there was something not entirely convincing in this argument for adolescents of lycée age. Already in the terminal classes of this 12-year program of instruction, the ideological nature of the Central Asian origin of our civilization began to be a subject of discussion among students, particularly those who prided themselves with reading in a foreign language. Other dissonant aspects of the Kemalist ideology also began to attract our attention at the time. Part of our training in the new nationalism had been the construction of a new Turkish language. "Ottoman", the flowery, adorned Turkish of bygone times, the instruments of a bureaucratic clique had already been condemned in the nineteenth century as elitist and undemocratic. The newer Turkish was part of a populist effort to excise Arabic and Persian roots from "Ottoman" and to create a new literature of "pure" Turkish. We approved of the democratic goals of this movement and tried to write in the demotic style. But the difficulties of the project were evident even to students. The first year of high school, geography was taught as physical geography. The text in "purified Turkish" which reached us had a very large number of technical terms for which neologisms in pure Turkish had been provided. These neologisms and the way in which they were embedded in a new syntax

ŞERİF MARDİN

“nesnel düşünce” ve halkçılık ayakta idi. Ancak, üniversite çağına geldiğimizde, bir başka güçlük ortaya çıktı ve başlıca tartışma konumuz haline geldi: bu da, Türkiye Cumhuriyeti’nde demokrasinin mahiyetiydi. Türk köylüsünün “efendimiz” olduğu inancıyla yetiştirilmişti. Kemalist ideolojinin dış kıvrımlarında yaşayan radikal inançlı yazarlar bizi durumun böyle olmadığına ikna ettiler. Gerçekte Türk köylüsü sefil bir varoluş sürdürmekteydi ve şehirli nüfusun üzerine bastığı dayanağı oluşturuyordu. İkinci Dünya Savaşı’nda, karaborsadan kazandıklarıyla şehirlerde har vurup harman savuranlar bu olguyu iyice gözümüze soktular. Öte yandan, Cumhuriyet rejiminin empoze edilmesinin otoriter yöntemi de, Cumhuriyet’in demokratik olma iddialarını yalanlıyordu. Türkçe-konuşmayanların “özümsemesi” bu politikanın bir yanığıydı. Demokrasi Türkler için ama her nasılsa bugünlerinin değil, yarınlarının bir parçasıydı. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren siyasi hayatı yönlendiren Cumhuriyet Halk Partisi’nin tek-partili yönetimine özgü sorumluluk eksikliğine bulduğumuz çözüm, çok-partili rejimdi. Böyle bir değişim 1946’dan sonra gerçekleşti ve çok-partilik siyasi hayatı değiştirdi. Ama bu değişimin en ilginç yanı, çok genel bir anlamda, çok-partililik kurumları yerleşirken Kemalizm’in temel çatısının da zihnimizde korunmuş olmasıydı. Bu durumda Kemalizm’in daha kaba denebilecek doğmaları ortadan kalkmış oluyordu. Nihayet, “gerçek” Avrupalılar olabilecek aşamaya gelmiştik. Şimdi, tarihte Anadolu’da yeşermiş kültürleri – Yunan ve Roma kültürleri – bizi Turan’ın varisi yapan teorilerden çok daha fazla incelmış bir anlayışla kucaklayabilirdik. Bu anlamda kendimizi hümanist olarak, Rönesans’ın mirasçıları – benim durumumda, Montaigne ve Voltaire geleneğindeki hümanizmin mirasçısı – olarak gördük. Cumhuriyeti kuran atalarımızdan daha ileri bir incelmeye Cumhuriyet’in hedeflerine eriştiğimize inanmanın kolaycı rahatlığı bazı önemli içsel boşlukları gizliyordu. Bir kere, Avrupa medeniyetini oluşturanların – ki Marx onların arasında, ön safta yer alır – pozitivizmleri ve bilimcilikleri ne olursa olsun, varoluşsal

were incomprehensible both to us and to our teachers. The entire enterprise was rejected out of hand and became a subject of students jokes. Nevertheless, this erosion of the cultural capital of Kemalism was still partial. The main tenets of our beliefs, science, “objective” thought, populism still held fast. One main blockage however, became more evident with time and acquired a central place in our discussions by the time we were of university age and that was the nature of democracy in the Turkish Republic. We had been instructed in the belief that the Turkish peasant was our “master”. The authors with radical persuasions who lived in the interstices of Kemalism had convinced us that this was not the case. The Turkish peasant eked out a miserable existence and in fact was the support for the urban population. Profiteering during the years of the Second World War, the rise of a class of speculators flaunting their gains in towns brought this more clearly to our attention. The democratic pretensions of the Republic were also given the lie by the authorization method by which the republican regime was enforced. “Assimilation” of non-Turkish speakers was one aspect of this policy. Democracy was for the Turks but was somewhere in their future not in their present. Multi-partyism was the answer to the lack of responsibility, characteristic of one-party rule and of the single political party that directed political life in the first years of Republic, namely, the Republican People’s Party. Such a change did come about after 1946. Multi-partyism changed political life. The most interesting aspect of this change, however was that, in the most general sense, once multi-party democracy had been installed, the general frame of Kemalism was kept intact in our minds. The cruder touch of Kemalism had been eliminated. Now, finally we had come around to being “real” Europeans. We could

ŞERİF MARDİN

sorunlarla boğuştuklarını, felsefe sorunlarına getirdikleri nihâî çözümlerin, ontolojik sorunlarla böyle bir mücadele sonucunda biçimlendiğini bizler kavrayamadık. İslam ve onun değerler ve etik dünyası bizim ufkumuzdan çıkarılmıştı ve onun için varoluşsal şüphe ve ikilemleri kavrayacak durumumuz kalmamıştı. Bu gibi sorunların gündelik hayatın dokusunun bir parçası olabileceği, ancak Türk İslamcılığının yeniden canlanmasından sonra ilgi alanımıza girdi. Ayrıca, sözgelişi tarihi ilerleme modelini Fransa'dan alanlarımız dahil, Fransa köylülerinin Fransız *yapıldığını*, yoksa Fransa kırlarındaki nüfusun Montaigne'lerden oluşmadığını da anlayamadık. Katolikliğin ortaya sorular attığının ve ona karşı ya da ondan yana tavır alan Fransız aydınlarının silkelenip bunlara cevap bulmaya çalıştığının bilincinde değildik. Kendinden-hoşnut, kendinden-emin Kemalizm'imiz, Avrupa, Batı düşüncesinin inceliklerine nüfus etmemize engeldi ve bu özelliğiyle bir boyunduruk oldu. Başından bugüne kadar, toplumun her katındaki "modern" eğitim görmüş Türkler'in çoğunluğunun, dışarıdan şıngılganmış, ama dipte yatan ideolojisi olarak işlev görmüştür. Bugün hâlâ, tek rakibi İslam. Bu da en hafif söyleyişle, yapılabilir seçimler alanının epey dar olduğunu gösteriyor.

now embrace the previous cultures having flourished on Anatolian soil –Greek and Roman culture – with a much more sophisticated understanding than the theories which made them heirs of Turan. In that sense we thought of ourselves as humanists, inheritors of the tradition, the Renaissance in my case the humanism of Montaigne and Voltaire. This smug contentment with having achieved the goals of the Republic only with more refinement than its founding fathers concealed a number of internal lacunae. For one we did not realize that the fathers of European civilization-whatever their positivism and scientism – and Marx on the forefront of their ranks – had grappled with existential problems, that their ultimate solutions to philosophical questions were the outcome of such a combat with ontological problems. Islam and its world of values and ethics having been taken out of our frame of reference, we had no appreciation of existential quandaries. That such problems were part of the fabric of everyday life only came to our attention after the rise of the Turkish-Islamic revival. Secondly, we never realized (or those whose model of historical progress was France) that Catholicism had raised problems which French intellectuals, for or against, had risen to answer. Our latent, self-satisfied Kemalism, this inability to penetrate the intricacies of the thinking of Europe, of the West, had been an extraordinarily and pervasive yoke. At the time it functioned and continues to function to date as the latent, received ideology of the majority of "modern" educated Turks on all levels of society. Today its only rival is still Islam, which is, to say the least, a restriction of options.